

ПРИРОДА СУБ'ЄКТИВНОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Питання про юридичну природу суб'єктивного права є актуальним як для загальної теорії права, так, зокрема, і для науки цивільного права України. Це пояснюється тим, що у зв'язку зі зміною економічної ситуації, розвитком ринкових відносин, перерозподілом пріоритетів у правовому регулюванні і висуванні на перше місце прав людини значно розширена сфера дії цивільного права. Нова Конституція України стала основним законодавчим актом, який проголосив, що твердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Цивільно-правове регулювання досягло такого якісного рівня, при якому необхідна єдина концепція здійснення цивільних прав і відпрацьований механізм їхньої реалізації. [1, с.4].

Незважаючи на те, що цій проблемі приділялася значна увага, в цивільно-правовій науці не вироблено єдине, адекватне правовій державі, поняття суб'єктивного цивільного права, що пояснюється різними теоретичними конструкціями та неоднозначним їх трактуванням. [2].

Поняття суб'єктивного права, як міри можливої поведінки даної особи, забезпеченої законом, і тим самим відповідним поведінням зобов'язаних осіб, у якості вихідного розділяється більшістю вчених [3, с.35]. Зміст суб'єктивного права складають можливості, передбачені відповідною правовою нормою [1, с.7]. Найбільш часто в юридичній літературі переважає визначення змісту суб'єктивного права як сполучення трьох можливостей: визначеної поведінки правоможної особи, вимоги учинення визначених дій із боку інших (зобов'язаних) осіб, звернення в разі потреби до примусової сили державного апарату для реалізації іншої можливості [4, с.48]. Незважаючи на те, що ця точка зору одержала широке поширення в юридичній літературі, вона є помилковою. Не можна звести все різноманіття можливого поведіння тільки до яких-небудь трьох можливостей. Суть будь-якого суб'єктивного права в тому, що воно завжди є правом на щось, на якусь цінність – матеріальну або духовну, це і є право користуватися якимось благом у суспільстві – благом матеріальним або духовним, або і тим, і іншим [5, с.224]. Якщо правоздатність – це завжди абстрактна можливість бути суб'єктом цивільних правовідносин, мати суб'єктивні права й обов'язки, то саме суб'єктивне право завжди конкретне. Суб'єктивне цивільне право – це насамперед право конкретного суб'єкта. Саме конкретність, певність є основною рисою, що характеризує правову природу суб'єктивного цивільного права.

Суб'єктивне право, з одного боку, є невід'ємною якістю суб'єкта правовідносин, а з іншого, поряд із суб'єктивним обов'язком, є структурою правовідносин, його правовим зв'язком, власне правовим відношенням [6, с.54]. Суб'єктивне право не може існувати поза правовідносинами. Особа вступає в правовідносини для того, щоб задовольнити якусь конкретну потребу, використовуючи при цьому будь-які правомірні шляхи і засоби. Як правильно відзначає О.Г.Бережнов, юридичні права ніколи не зводяться тільки до одностороннього прояву волі правоможного суб'єкта в тому змісті, що їхня реалізація завжди припускає і відповідне виконання обов'язків, що кореспондуються їм, що необхідно виникають у зв'язку з наданням прав у самої держави, а також у громадян і організацій [7, с.70–

71]. При цьому необхідно розрізняти зміст суб'єктивного права і його реалізацію, розходження між якими полягає в тому, що зміст суб'єктивного права містить у собі лише можливе конкретне поведіння правоможної особи, тоді як здійснення права є вчиненням реальних, конкретних дій, пов'язаних із перетворенням цієї можливості в дійсність [8, с.32]. Це можливе поведіння припускає насамперед можливість вільного вибору способу дій. Суб'єктивне право не свобода в рамках закону, а законом гарантована свобода, тобто визнана правом і тому підлягаюча обов'язковій охороні з боку держави можливість самостійно діяти і приймати вольові рішення [9, с.179]. У будь-якої особи, у будь-якій ситуації, у тому числі й у правовідносинах, завжди є тільки два можливих варіанти поведінки: або діяти, або не діяти. Третью можливістю в природі не існує. Правоможна особа має лише одну можливість із моменту вступу в правовідносини – можливість задовольнити або не задовольнити свою потребу шляхом дії або бездіяльності. Ця можливість припускає будь-яку кількість варіантів поведіння, що не суперечить законодавству. Для більш повної ясності розглянемо цю концепцію на прикладі. Візьмемо суб'єктивне право власності. Прихильники позиції трьох можливостей підтверджують, що правоможна особа здійснює своє право власності за допомогою власних дій і не залежить від зустрічних дій зобов'язаної особи [1, с.8].

Праву власності кореспондується обов'язок інших осіб утримуватися від дій, що порушують це суб'єктивне право. Якщо ж зобов'язана особа не утримається від неправомірних дій, то суб'єктивне право правоможної особи буде порушено й остання не зможе задовольнити свою потребу. Іншими словами, здійснення суб'єктивного права без дотримання обов'язку, що кореспондується, неможливо. Аналогічна ситуація складається в договірних правовідносинах. Особа укладає договір купівлі-продажу з метою задоволення своєї конкретної потреби. У силу цього договору виникають правовідносини, у яких одна особа має право одержати майно визначеної якості, у визначеному місці, а інша особа зобов'язана передати це майно. У даному випадку мова йде не про право потребувати вчинення дій із боку інших осіб. Тому що якщо згідно із тим же договором купівлі-продажу покупець має право тільки потребувати передачі йому майна, то з моменту вираження цієї вимоги суб'єктивне право повинно реалізуватися. Проте у випадку, якщо продавець не передасть майно, то потреба покупця не буде задоволена, незважаючи на те, що він реалізував своє право вимоги. У цьому випадку мова йде не про суб'єктивне право вимоги, а про суб'єктивне право на задоволення потреби у визначеному майні.

Правильною також думка про те, що в договірних правовідносинах потреба правоможної особи задовольняється тільки діями зобов'язаної особи. Не варто забувати про те, що право покупця на одержання майна є одночасно і його обов'язком. Для задоволення своєї потреби покупець зобов'язаний відповідно до умов договору прийняти від зобов'язаної особи зазначене майно, тобто сам учинити визначену дію. Що ж стосується можливості звертання в разі потреби до примусової сили державного апарату, то, як правильно вказує Я.Н.Шевченко, право на захист – самостійне суб'єктивне право, а не його структурний елемент. Право на захист вини-

кає в особи, що дійсно володіє яким-небудь суб'єктивним регулятивним правом за умови, що воно порушено або заперечується і законом передбачена його охорона [10, с.49]. Неправомірне порушення суб'єктивного права є юридичним фактом, що породжує нові правовідносини, у силу якого в постраждалої особи виникає право на захист, котрим особа може скористатися або ні на свій розсуд. Винятком із цього правила є випадки, коли неправомірне порушення суб'єктивного права є злочином. Розвиваючи концепцію трьох можливостей, Н.І.Мірошнікова робить висновок про те, що зміст суб'єктивного права не завжди однаковий, що він залежить від специфіки права, особливостей його здійснення [1, с.8]. Це положення є помилковим. Зміст суб'єктивного права завжди є однаковим.

Аналізуючи і підсумовуючи усе вищесказане, можна зробити висновок про те, що змістом суб'єктивного цивільного права є надана і гарантована законодавством конкретна можливість правоможній особі задовольнити свою конкретну потребу.

Список літератури:

1. Н.И.Мирошнікова. Механизм реализации субъективных гражданских прав. Ярославль, 1989.
2. С.Н.Братусь. Субъекты гражданского права. М., 1950; Матузов Н.И. Субъективные права граждан СССР. Саратов, 1966; Александров Н.Г. Право и законность в период развернутого строительства коммунизма. М., 1961.
3. Ю.К.Толстой. К теории правоотношения. Л., 1959.
4. Научно-практический комментарий к основам гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик. М., 1962.
5. М.С.Строгович. Социалистическое право и права личности // Проблемы советского социалистического государства и права в современный период. М. с.224.
6. В.Н.Протасов. Правоотношение как система. М., 1991.
7. О.Г.Бережнов. Права личности: некоторые вопросы теории. М., 1991, с. 70-71.
8. В.П.Грибанов. Пределы осуществления и защиты гражданских прав. М., 1992.
9. Л.С.Явич. Общая теория права. Л., 1976.
10. А.С.Шевченко, Е.А. Крашенинников. Правоохранительные правоотношения и защита гражданских прав // Субъективное право: проблемы осуществления и защиты. Владивосток, 1989.

*Е.О. Харитонов, д-р. юрид. наук
О.І. Харитонova, канд. юрид. наук*

РЕЦЕПЦІЯ РИМСЬКОГО ПРАВА ЯК СКЛАДОВА КОНЦЕПЦІЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

У процесі вдосконалення законодавства завше виникає проблема обрання концепції правотворчості. Особливо гостро вона постає при здійсненні кодифікацій, котрі, власне, являють собою масштабне втілення концепції тієї чи іншої галузі права у законодавчі форми.

Щодо концепції кодифікації цивільного законодавства, то вона має декілька рівнів.

На головному з них (макрорівні) визначаються загальні, принципові засади кодифікації, фактично її світоглядні підвалини.

До таких засад належать, скажімо, ті положення, що Цивільний кодекс має кодифікувати норми приватного права, втілюючи юридичний порядок, що ґрунтується на принципі свободи людини; те, що він є інструментом побудови громадянського суспільства, тобто суспільства, що ґрунтується на ринковій економіці [1, с.63]. До таких само принципівих